

PUTİN:
YÜZÜ
OLMAYAN
ADAM

Masha Gessen

Çeviri
Gözde Soykan

epsilon®

**PUTİN:
YÜZÜ
OLMAYAN
ADAM**

Masha Gessen

İÇİNDEKİLER

<i>Giriş</i>	9
<i>Bir. KAZARA BAŞKAN</i>	21
<i>İki. SEÇİM SAVAŞI</i>	37
<i>Üç. BİR KABADAYININ OTOBİYOGRAFİSİ</i>	63
<i>Dört. BİR ZAMANLAR CASUSTU</i>	100
<i>Beş. BİR DARBE, BİR SAVAŞ</i>	137
<i>Altı. BİR REFORMCUNUN SONU</i>	173
<i>Yedi. MEDYANIN ÖLDÜĞÜ GÜN</i>	191
<i>Sekiz. DEMOKRASİNİN PARÇALANMASI</i>	231
<i>Dokuz. TERÖR YÖNETİMİ</i>	259
<i>On. DOYUMSUZ HIRS</i>	295
<i>On Bir. SSCB'YE DÖNÜŞ</i>	340
<i>Son: Aralık Ayında Bir Hafta</i>	354
<i>Sonsöz</i>	379
<i>Tşkükür</i>	398
<i>Notlar</i>	399

GİRİŞ

Uyandım çünkü biri beni sarsıyordu. Kate'in yüzü dehşet içindeydi. "Radyoda Galina hakkında bir şeyler söylüyorlar," dedi yarı yarıya fısıltı halinde. "Ve bir silah. Bence... Anlamıyorum."

Yataktan kalktım ve Kate'in az önceye kadar kahvaltı hazırlayıp ülkenin en iyi haber ve konuşma radyo kanalı olan Echo Moskva'yı dinlediği ufak mutfağa doğru sendeleyerek yürüdüm. Kasım ayında Moskova için alışılmamış bir şekilde aydınlık ve soğuk bir cumartesi sabahıydı. Ve endişelenmemiştim: Nedense Kate'in korkusu beni etkilememişti. Her ne duyduysa –ya da sınırlı Rusçasıyla neyi yanlış duyduysa– bir başka büyük hikâyenin başlangıcı olabilirdi. Rusya'nın en önde gelen haber dergisi *Itogi*'nin başmuhabiri olarak, bütün büyük hikâyeler benim derebeylik alanımdaymış gibi hissediyordum. Ve pek çok büyük hikâye vardı. Kendini keşfetmekte olan bir ülkede her şehir, her aile ve her kurum bir anlamda keşfedilmemiş bir toprak parçasıydı. Sene 1998'di. 1990'ların başından beri,

neredeysse yazdığım hikâyelerin her biri daha önce kimse-
nin duymadığı hikâyelerdi: Vaktimin yarısını Moskova'nın
dışında, çatışma bölgelerinde ve altın madenlerinde, ye-
timhanelerde ve üniversitelerde, terk edilmiş köylerde ve
gelişmekte olan petrol kasabalarında, buraların hikâyelerini
yazarak geçiriyordum. Echo Moskvi'ninkiyle aynı ser-
mayedarın sahip olduğu ve finanse ettiği dergi beni, hiçbir
zaman müsrif yolculuk ajandamı sorgulamayarak ve sık-
lıkla hikâyelerimi kapağa taşıyarak ödüllendiriyordu.

Bir başka deyişle, ben 1990'larda her şeyi kazanmış
olan genç insanlardan biriydim. Benden daha genç ya da
daha yaşlı olan pek çok kişi, bu geçiş sürecinde çok ağır
bedeller ödemişti. Daha yaşlı olan nesil, birikimlerini hi-
perenflasyona, kimliklerini de tüm Sovyet kurumlarının
aşıkâr yıkımına kaptırıp yitirmişti. Daha genç olan nesilse,
ebeveynlerinin korkularının ve çoğunlukla başarısızlıklar-
ının gölgesinde büyüyordu. Ancak ben Sovyetler Birliği
çöktüğünde yirmi dört yaşındaydım; yaşlılarımla birlikte
1990'ları kendi kariyerlerimizi ve yeni bir toplumun ku-
rumları, âdetleri olduğunu düşündüğümüz kurum ve
âdetleri keşfederek geçirmiştik. Vahşi suçlar Rusya'da sal-
gın haline gelmeye başladığında bile kendimizi tuhaf bir
şekilde güvende hissediyorduk: Yeraltı dünyasını, varolu-
şumuzu etkileyeceğini bile düşünmeden gözlemliyor ve
zaman zaman tanımlıyorduk. Ayrıca işlerin daha iyiye gi-
deceğine emindim: Kısa süre önce, Moskova'nın göbeğin-
de eskiden komün olarak kullanılan yıkıntı bir daire satın
almıştım ve bir petrol ticaret yayınında çalışan Britanyalı
bir editör olan Kate'le beraber kirada kaldığımız evden ta-
şınmadan önce bu daireyi yenilemeye başlamıştım. Kendi-

mi orada yeni bir aile hayatına başlarken düşünüyordum. Ve o cumartesi günü, banyo armatürleri satın almak için inşaatçıyla randevum vardı.

KATE, TAŞINABİLİR RADYOYU sanki bir zehir kaynağıymış gibi eliyle gösterdi ve sorgular bir şekilde bana baktı. Haber spikerinin ismini üst üste tekrarlayıp durduğu Galina Starovoytova, parlamentonun alt kanadının bir üyesi, Rusya'nın en iyi tanınan politikacılarından biri ve arkadaşımızdı. 1980'lerin sonunda, imparatorluk çöküşün eşiğinde bocalarken, etnograf olan Starovoytova, demokrasi taraftarı bir aktivist olarak öne çıkmış ve o sıralarda, Doğu Bloku'nun çözülüp dağılmasını işaret edecek olan pek çok silahlı etnik çatışmanın ilkinin tüm şiddetiyle yaşandığı, Azerbaycan'daki bir Ermeni eksklavı* olan Dağlık Karabağ'ın en önde gelen sözcüsü haline gelmişti. Sonradan politikacı olan diğer birçok akademisyen gibi, o da aniden ilgi odağı haline gelmişti. Çocukluğundan beri Leningrad'da yaşamasına rağmen, Ermenistan halkı onu yarı-demokratik yollarla seçilmiş ilk Yüksek Sovyet'e kendi temsilcileri olarak aday göstermiş ve Galina Starovoytova 1989 yılında ezici bir çoğunluk tarafından seçilerek göreve gelmişti. Yüksek Sovyet'te, liderleri arasında Andrey Saharov ve Boris Yeltsin'in de bulunduğu demokrasi yanlısı bir azınlık hizbi olan Bölgelerarası Grup'un önderlerinden oldu. 1990 yılında Yeltsin Rusya'nın devlet başkanı seçilir seçilmez –ki o zamanlar bu geniş ölçüde törensel ve hatta özenilen bir makamdı– Galina onun en yakın danışmanı

*Eksklav: Bir ülkenin başka bir ülkede bulunan, tamamı o ülke karasıyla çevrili olan küçük toprak parçası – ç.n.

oldu ve Yeltsin'e resmi olarak etnik konularda, gayri resmi olarak da hükümet atamaları da dahil olmak üzere hemen her konuda danışmanlık yaptı. 1992 yılında Yeltsin, Galina için savunma bakanlığı makamını düşünüyordu; görüşleri pasifizm sınırlarında dolaşan bir sivilin, özellikle de bir kadının böyle bir göreve getirilmesi, 90'lar başındaki klasik Yeltsin tarzının şaşaalı bir hamlesi ve aynı zamanda Rusya'da, hatta belki de dünyada hiçbir şeyin bir daha asla aynı olmayacağına dair bir mesaj olurdu.

Bir daha hiçbir şeyin asla aynı olmaması gerektiği fikri, Galina'nın gündeminin temel özelliği idi ki bu da doksanların başındaki demokrasi yanlısı aktivist standartlarına göre bile oldukça radikal bir şeydi. Galina, avukatlar ve politikacılardan oluşan küçük bir grubun bir parçası olarak, başarısız bir şekilde SSCB'nin Komünist Parti'sini mahkemeye çıkartmaya çalıştı. Antik Yunancadaki "tasfiye" kelimesinden türetilmiş olan ve artık eski Doğu Bloku ülkelerinde, eski Parti ve gizli polis görevlilerinin resmi devlet makamlarında görev almaktan men edilme sürecini ifade etmek için kullanılan bir kavram olan *lustratsiya* hakkında bir kanun tasarısı hazırladı. 1992 yılında, KGB'nin yeniden dahili bir Parti örgütü kurduğunu öğrendi – bu, 1991 tarihli başarısız darbe girişiminin ardından Yeltsin'in çıkardığı, Rus Komünist Partisi'ni yasadışı ilan eden resmi kararnamenin doğrudan ihlali anlamına geliyordu. Temmuz 1992'deki bir halk toplantısında, bu gerçeği gündeme getirerek Yeltsin'le yüzleşmeye çalıştı ve Yeltsin onu kaba bir şekilde görevden aldı; bu hem Galina'nın Yeltsin yönetimindeki kariyerinin sonuna hem de Yeltsin'in güvenlik servislerine ve iktidardaki ya da iktidara yakın konumdaki

pek çok tutucu komüniste karşı giderek artan uzlaşmacı tutumuna işaret ediyordu. Yönetimdeki görevinden alınan Galina, *lustratsiya* kanununu geçirmek için şansını zorladı ve başarısız oldu, sonra da Rus siyasetini tamamen bıraktı ve ilk olarak Washington'daki Birleşik Devletler Barış Enstitüsü'nde görev almak, sonra da Brown Üniversitesi'nde öğretmenlik yapmak için Amerika'ya kaçtı.

GALINA'YI İLK GÖRDÜĞÜMDE, aslında onu görmedim: Yeltsin'i desteklemek için düzenlenen bir mitinge katılmak üzere 28 Mart 1991 tarihinde Moskova'daki Mayakovski Meydanı'na gelmiş olan yüz binlerce insan arasında görülmesi imkânsızdı. Sovyet Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov kısa süre önce halkın önünde Yeltsin'i azarlamıştı; aynı zamanda şehirde protesto gösterilerini yasaklayan bir karar çıkarmıştı. O sabah Moskova'da tanklar dolaıyordu ve insanların yasaklanmış olan demokrasi mitingine katılmalarını mümkün olduğunca zorlaştıracak yerlere konumlandırılmışlardı. Buna karşılık olarak mitingi düzenleyenler, mitingi ikiye böldüler; böylece insanların en azından miting alanlarından birinden birine ulaşımını kolaylaştırmış olacaktı. Göçmen olarak geçirdiğim on senenin ardından Moskova'ya ilk ziyaretimdi; Mayakovski Meydanı'na yakın olan büyükannemin dairesinde kalıyordum. Şehrin anacaddesi sayılan Tverskaya Caddesi kullarıma kapalı olduğu için yolumu birkaç bahçenin içinden ve bir kemerli köprünün altından geçerek bulmaya çalıştım ve aniden kendimi yoğun bir kalabalığın içinde buldum. İnsanların başlarının arka taraflarından ve neredeyse birbirleriyle tıpatıp aynı olan bir dizi gri ve siyah yünlü

paltodan başka hiçbir şey göremiyordum. Ancak anayasal toplanma hakkının dokunulmazlığından bahseden bir kadın sesinin kalabalığın üzerinde yükseldiğini duyabiliyordum. Yanımda duran adama döndüm; bir eliyle sarı, naylon bir torba, diğer eliyle de bir çocuğun elini tutuyordu. “Konuşan kim?” diye sordum. “Starovoytova,” diye cevap verdi. Tam o sırada kadın, kalabalığa, adeta tüm şehirde yankılanıyormuş gibi gelen beş hecelik bir slogan attırmaya başladı: “Ras-si-ya! Yel-tsin!” Yarım seneden daha kısa bir süre içerisinde Sovyetler Birliği etkili bir şekilde çökecek ve Yeltsin yeni, demokratik bir Rusya’nın lideri olacaktı. O mart günü, Moskova halkı komünist hükümette ve onun tanklarına meydan okuyarak kent meydanında fikirlerini bildirmek için ısrar ettiğinde bunun kaçınılmaz bir şey olduğu, ben de dahil pek çok kişi için açık hale gelmişti.

Galina’yla şahsen ne zaman tanıştığımı hatırlamıyorum ancak Brown’da ders verdiği sene yakınlıştığımızı söyleyebilirim: Kendisi babamın Boston bölgesindeki evine sık sık misafir oluyordu; ben Birleşik Devletler ile Moskova arasında mekik dokurken Galina benim Rus politika dünyası içerisinde bir nevi akıl hocam olmuştu, gerçi artık tamamen akademik hayata döndüğü söylenince zaman zaman itiraz ediyordu. Bu karşı çıkmalar, Yeltsin’in Rusya’dan ayrılan Çeçenistan Cumhuriyeti’ne askeri bir saldırı düzenlediği Aralık 1994’te sona ermiş olmalı: Yeltsin’e akıl veren kişiler belli ki onu ayaklanmaların federal merkez için hızla ve acısız bir şekilde bastırılabilceği konusunda ikna etmişti. Galina bu yeni savaşı tam bir felaket ve Rus demokrasisi için gelmiş geçmiş en büyük tehdit ola-

rak görüyordu. İlbaharda, bir zamanlar ülkenin en etkili politik gücü olan kendi siyasi partisi Demokratik Rusya'yı yeniden canlandırma amacı güden bir kongreye başkanlık etmek üzere Urallar'a gitti. O zamanın en önde gelen Rus gazetesi için kongreyi takip ettim ancak Çelyabinsk şehrine giderken –üç saatlik bir uçak yolculuğu ve ardından üç saatlik bir otobüs yolculuğunu içeren bir seyahat– soyguna uğramayı başardım. Gece yarısına doğru, sarsılmış ve beş parasız bir halde Çelyabinsk'e ulaştım ve otelin lobisinde Galina'yla karşılaştım: Gergin toplantılarla dolu uzun bir günün sonunda otele yeni gelmişti. Ben herhangi bir şey söyleme şansı bulamadan beni yukarı kattaki odasına sürükledi ve elime bir bardak votka verip küçük cam bir sehpanın önüne oturarak bana minik, salamlı sandviçler hazırlamaya başladı. Moskova'ya geri dönecek bileti almam için de borç para verdi.

Galina açık bir şekilde bana karşı anne sevgisine benzer şeyler hissediyordu –annesinin önemli bir politikacı olmasıyla beraber babasıyla birlikte İngiltere'ye taşınan oğlu ile aynı yaşıydım– ancak sandviçlerle dolu bu manzara aynı zamanda başka bir şeyin de parçasıydı: Politik rol modellerin deri ceketli komiserler ile pejmürde aparatçikler* arasında değiştiği bir ülkede Galina tamamen yeni bir yaratık, aynı zamanda insan da olan bir politikacı olmaya çalışıyordu. Rusya'daki bir feminizm konferansında bacaklarını göstermek için eteğini kaldırarak izleyicileri şoke etmişti: Onun çarpık bacaklı olduğunu söyleyen erkek bir politikacının yanıldığını kanıtlamaya çalışıyordu. Rus-

*Apparatçik: Eski Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti'nin idari örgütlenme üyesi, parti bürokrati – ç.n.

ya'nın kuşe kâğıda basılan ilk dergilerinden birine kendisi gibi ciddi anlamda aşırı kilolu kişilerin kıyafet seçiminin zorluklarından bahsetti. Aynı zamanda da yaşamayla ilgili gündemini hırslı, inatçı bir şekilde takip etti. Örneğin, 1997 yılının sonlarında bir kere daha *lustratsiya* ile ilgili kanun tasarısını geçirmeye çalıştı – ve bir kere daha başarısız oldu. 1998 yılında, aralarında parlamentonun alt kanadı Duma'nın Komünist Parti sözcüsünün de yer aldığı (Komünist Parti yine yasal ve popüler olmuştu) en güçlü politik düşmanlarının bazılarının finanse edilmesiyle ilgili bir kampanyanın soruşturulmasına katıldı.

Ona bir zamanlar sahip olduğu etkiye bir daha asla sahip olamayacağını çok iyi bilmesine rağmen neden politikaya geri dönmeye karar verdiğini sormuştum. Birkaç kere, her seferinde kendisini harekete geçiren neden konusunda bocalayarak bana cevap vermeye çalışmıştı. En sonunda beni bir operasyon geçireceği hastaneden aradı; anesteziye girmek üzereyken kendi hayatıyla ilgili görüşünü belirginleştirmeye çalışmış ve en sonunda hoşuna giden bir imge bulmuştu. “Antik Yunan’da yarı kadın yarı kuş canavarlarla ilgili bir efsane vardır,” dedi bana. “Bunlar sadece insan kanı içtikleri zaman hayata dönebilen gölgelerdir. Bir akademisyenin hayatı da bir gölgenin hayatıdır. Bir kişi geleceğin oluşumuna, geleceğin küçük bir parçasının bile oluşumuna katıldığında –ki politika bununla ilgilidir– o zaman gölge olan o kişi hayata dönebilir. Ancak bunu yapmak için kan içmesi gerekir, kendi kanı da dahil.”

KATE'İN, ADETA HOPARLÖRLERİNDEN ÇIKAN kelimeler onu zorluyormuş gibi hafifçe cazırdayan taşınabi-

lir radyoya bakan gözlerini takip ettim. Haber spikeri, Galina'nın birkaç saat önce St. Petersburg'daki apartmanının merdiven boşluğunda vurularak öldürüldüğünü söylüyordu. O akşam Moskova'dan uçakla gelmişti. O ve resmi yardımcısı Ruslan Linkov, kısa bir ziyaret için Galina'nın anne-babasının evine uğramışlar, sonra da Galina'nın şehrin en güzel caddelerinden biri olan Griboyedov'daki kendi apartman dairesine doğru yollarına devam etmişlerdi. Binaya girdiklerinde merdiven boşluğu karanlıktı: Merdivenlerde bekleyen silahlı adam ampulleri sökmüştü. Yine de milliyetçi bir siyasi parti tarafından kısa süre önce Galina'nın aleyhinde açılmış olan bir dava hakkında konuşarak merdivenleri çıkmaya devam etmişlerdi. Sonra bir patlama sesi duyulmuş ve bir ışık parlamıştı; Galina'nın konuşması kesilmişti. Ruslan "Sen ne yapıyorsun?" diye çığlık atarak ses ve ışık kaynağına doğru koşmuştu. Sonraki iki kurşun ona isabet etmişti.

Ruslan belli ki kısa bir süreliğine bilincini kaybetmiş ve sonra cep telefonundan bir gazeteciye haber verecek kadar bilinci yeniden yerine gelmişti. Polise haber veren de o gazeteci olmuştu. Şimdiyse radyodan gelen ses bana Galina'nın öldüğünü, tanıyıp sevdiğim Ruslan'ın da hastanede yattığını ve durumunun kritik olduğunu söylüyordu.

EĞER BU KİTAP BİR ROMAN OLSAYDI, karakterim muhtemelen arkadaşının ölüm haberini duyduktan sonra elinde ne varsa düşürür ve şimdiden hayatının sonsuza kadar değiştiğini bilerek, aceleyle bir şeyler yapmaya koşardı – o anın hakkını verecek herhangi bir şey yapmaya. Gerçek hayatta ise hayatlarımızın geri dönülmeyecek şekilde de-

ğıştığını ya da trajedi bizi vurduğunda nasıl davranmamız gerektiğini nadiren biliriz. Ben de yeni dairem için banyo armatürü alışverişine çıktım. Ancak benimle birlikte gelen inşaat ustası bana “Starovoytova’nın başına gelenleri duydun mu?” dediği zaman donup kaldım. Gözlerimi dikip botlarıma ve binlerce heyecanlı ev sahibinin ayakları altında grileşip sertleşmiş olan karlara baktığımı hatırlıyorum. “Ona bir garaj yapmak için anlaşmamız vardı,” dedi usta. İşte o zaman arkadaşımın bir daha asla o garaja ihtiyacı olmayacağını düşündüm ve kendimi ne kadar çaresiz, korkmuş ve öfkeli hissettiğimi anladım. Arabama atladım, tren istasyonunun yolunu tuttum ve Galina Starovoytova’nın başına gelenlerin hikâyesini yazmaya çalışmak için St. Petersburg’a gittim.

Bunu takip eden birkaç yıl içerisinde, üst üste haftalarını St. Petersburg’da geçirecektim. Burada, daha önce kimsenin anlatmadığı bir başka hikâye vardı – ancak bu benim yazmış olduğumdan çok daha büyük, ülkenin en iyi tanınan politikacılarından birinin merhametsizce öldürülmesinden bile daha büyük bir hikâyeydi. St. Petersburg’da, devlet içinde devlet olan bir şehir –Rusya’nın ikinci büyük şehrini– buldum. Burası KGB’nin –Starovoytova’nın en önemli ve en umutsuz savaşını açtığı kurumun– mutlak güce sahip olduğu bir yerdi. Bölgedeki politikacılar ve gazeteciler telefonlarının dinlendiğine inanıyorlardı ve görünüşe göre haklıydılar. Burası, önde gelen politikacıların ve iş hayatındaki oyuncuların öldürülmesinin adeta düzenli bir olay haline geldiği bir yerdi. Tadı kaçan iş anlaşmalarının, birini kolaylıkla parmaklıklar ardına gönderebileceği bir yerdi. Bir başka deyişle bura-

sı, birkaç yıl sonra, 1990'larda St. Petersburg'u yöneten insanlar tarafından yönetilmeye başlandığında Rusya'nın kendisinin dönüşeceği şeye çok benzeyen bir yerdi.

Hiçbir zaman Galina Starovoytova'nın öldürülme emrini kimin verdiğini bulamadım (yıllar sonra bu cinayetten suçlu bulunan iki adam sadece kiralanmış kişilerdi). Ayrıca cinayetin nedenini de bulamadım. Bulduğum şey, 1990'lı yıllar boyunca, benim gibi genç insanlar yeni bir ülkede yeni hayatlar kurmaya çalışırken, bizimkinin yanı sıra paralel bir dünyanın var olduğu gerçeğiydi. St. Petersburg, Sovyet devletinin pek çok kilit özelliğini korumuş ve mükemmelleştirmişti: Bu, devletin düşmanlarını ortadan kaldırmak için çalıştığı bir hükümet sistemi – her şeyi kontrol etmek ve kontrol edemediği şeyleri silip yok etmek için çabalayan paranoyak, kapalı bir sistem. Starovoytova'nın öldürülmesine neyin neden olduğunu belirlemek imkânsızdı, özellikle de sistem düşmanı olmasının onu mimlenmiş, lanetlenmiş bir kadın haline getirmesinden dolayı. Pek çok savaş bölgesinde bulunmuş, şarapnel ateşinin altında çalışmışım ancak bu, yazmak zorunda kaldığım en korkutucu hikâyeydi: Daha önce hiç bu kadar duygusuz ve acımasız, bu kadar açık ve merhametsiz, bu kadar yozlaşmış ve bu kadar vicdandan yoksun bir gerçeği yazmak zorunda kalmamışım.

Birkaç yıl içerisinde Rusya'nın tamamı bu gerçeğin içinde yaşıyor olacaktı. Bunun nasıl bu hale geldiğini ise bu kitaptaki hikâyede anlatacağım.